

100. Yılıni kutluyoruz

Dünyayı Sarsan Türk Devrimi

CÜNEYT AKALIN*

Prof. Dr.

---

*1945'te İstanbul'da doğdu. İlköğretimini Ankara'da tamamladıktan sonra girdiği Galatasaray Lisesi'nden 1965 yılında mezun oldu. AFS burslarından yararlanarak, öğrenimine bir yıl ABD'de devam etti. 1965'te girdiği Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden 1969'da mezun oldu. Aynı yıl adı geçen Fakültede asistan olarak kaldı ve doktora çalışmasına başladı. İstanbul'da yayıncılık ve gazeteciliğe başladı. Hürriyet, Cumhuriyet, Aydınlık gazetelerinde muhabir, dış politika yazarı, araştırma sayfası editörü, spor editörü vb. olarak çalıştı. Bu arada, başladığı doktora çalışmasına İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Kürsüsünde devam etti. Öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladığı Galatasaray Üniversitesi'nde 1999'de Yard. Doçentliğe getirildi, 2006'da doçentliğe yükseltildi Marmara Üniversitesi İletişim ve Güzel Sanatlar Fakültelerinde görev yaptı. Marmara Üniversitesi'nden 2012 yılında emekli olduktan sonra 10 yıl Arel Üniversitesinde dersler verdi. Bir yandan da serbest gazeteciliğe devam etti. Akalın'ın çeşitli dergilerde yayımlanmış çok sayıda bilimsel-siyasal makalesi, İngilizce-Fransızcadan Türkçeye aktardığı 10'u aşkın kitap çevirisi ve çok sayıda telif eseri bulunmaktadır.

Geliş Tarihi: 26.05.2023

Kabul Tarihi: 07.07.2023

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı'nı kutluyoruz. Türk Devrimi'nin etkileri Türklerle sınırlı kalmadı, dünya çapında sonuçlar doğurdu; Asya'nın, Afrika'nın, Latin Amerika'nın mazlum halklarının ayağa kalkışının öncüsü, Mustafa Kemal Paşa bütün mazlumların kahramanı oldu. Türk Devrimi'nin dünya çapındaki öneminin bir başka boyutu, tarihin 20. yüzyıldaki kırılma noktası sayılan Sovyet Devrimi ile kader birliği içine girmiş oluşudur. İki devrim uzun süre dayanışma içinde yaşadılar. Türk Devrimi'nin uluslararası düzlemde dengeleri sarstığı bir başka alan, Hindistan coğrafyası oldu. Günümüzde üç ülke tarafından temsil edilen bu bölge, Türk Devrimi'nden derinden etkilendi. Özellikle Hintli müslümanların Türk Devrimi'ne gösterdiği yakın ilgi Hindularını da etkiledi. Hindistan'ın birliğinin Müslümanlarla Hinduların birliğinden geçtiğini saptayan Gandhi ve Nehru, var güçleri ile Türk Devrimi'ni desteklerken, bu devrimi Hint halkının birleşmesinde bir manivela olarak kullandılar. Türk Devrimi, Çin'de ÇKP içinde tartışmalara yol açtı. Türk Devrimi feodal Osmanlı devletini tasfiye ederken, Osmanlı'ya tabi ülkelerin özgürleşmesine de vesile oldu. Bu nedenle özellikle Batı Asya'daki Arap ülkelerini, yani Suriye, Irak, Mısır, İran, Filistin vd. ülkeleri dahası Kuzey Afrika'daki müslüman ülkeleri derinden etkiledi. Milli mücadeleden sonra ilan edilen, Hilafetin kaldırılması ile tümüyle laik bir karakter kazanan Türkiye Cumhuriyeti yarı-sömürge yarı-feodal ülkeler için bir model oluşturdu.

Anahtar Kelimeler: M. Kemal Paşa, Türkiye Cumhuriyeti, mazlumlar dünyası, Gandhi-Nehru-M. Kemal Paşa işbirliği.

Giriş

ÖNCELİKLE, TÜRK DEVRİMİ'NİN etkilerinin Türklerle sınırlı kalmadığını, dünya çapında sonuçlar doğurduğunu özellikle belirtmeliyiz. Anadolu Devrimi Asya'nın, Afrika'nın, Latin Amerika'nın mazlum halklarının ayağa kalkışının öncüsü ve simgesi oldu.

Türk Devrimi'nin dünya çapındaki öneminin bir başka boyutu, tarihin 20. yüzyıldaki kırılma noktası sayılan Sovyet Devrimi ile kader birliği

içine girmiş oluşudur. İki devrim dayanışma içinde idiler, birbirlerini desteklediler.

Türk Devrimi'nin dünya çapındaki etkilerini incelerken, bir ayırım yapmak gerekiyor. Türk Bağımsızlık Savaşı yıllarında Asya, Afrika, Latin Amerika ülkelerinin büyük çoğunluğu sömürge boyunduruğu altında yaşıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın yaktığı bağımsızlık meşalesi, savunduğu tam bağımsızlık ilkesi, bir güneş gibi ışmalı, emperyalizmin kolu kanadı kırılmalı, yeryüzünde özgürlük hakim olmalıydı. Mesaj dört bir yana ulaştı, dünyayı sarstı.

Daha önemlisi, Türk Devrimi'nin ezilen dünyanın halkları için yarattığı modeldir. Görece geri de olsa kapitalist-emperyalist bir ülke olan Rusya'da gerçekleşen Sovyet Devrimi mazlum ülkeler için bir gelişme-kalkınma modeli olamazdı. Türk Devrimi ise emperyalizmin boyunduruğu altında sömürge veya yarı-sömürge yarı-feodal ülkelerde yaşayan yüz milyonlarca insan için kurtuluşun adı idi. Türk Devrimi'nin özellikle Hindistan milli hareketi ile etkileşiminin İngiliz sömürgeciliğinin yıkılışında çok önemli rol oynadığı, Çin'de (ÇKP içinde) tartışmalara yol açtığı özellikle vurgulanmalıdır (Alan, 2020; Demircan, 2021/2022; Mao, 1976; Nehru, 2016).

Sakarya Zaferi'nden (Eylül 1921) sonra Mustafa Kemal adı özellikle İslam dünyasında büyük heyecan yarattı; resimleri Cezayir'den Endonezya'ya kadar dükkanlara, her yere asıldı, camilerde hutbeler okundu, adı *korkusuz, kurşunun işlemediği kişi* (Koloğlu, 1994) olarak anıldı, *Yeni Selahattin Eyyubi*¹ olarak selamlandı.

400 yıl islam hilafetinin muhafızlığını yapan Osmanlı devletinin ardılı Türkiye'yi hedef alan emperyal saldırısının islam dünyasında özellikle tepki doğurduğunu belirtmek gerekir. O sıralarda İran dışında kalan islam ülkeleri sömürge boyunduruğu altında inliyordu. Batılı emperyalistler hem bu ülkeleri sömürüyor hem de aşığılıyordu. *Asyai despotizm, Geri Asya, İslamın anti-demokratik karakteri* savları islam ülkelerinin aydınlarının elini kolunu bağılıyordu. Türk Devrimi'nin milliyetçi görüşleri ve programı sadece aydınları etkilemekle kalmadı, geniş köylü kitlelerini, emekçileri, kadınları hatta aşiretleri sarsarak, Asya'nın toplumsal yapısını derinden etkiledi.

Türk Devrimi'nden sonra Asya artık eski Asya olmayacaktır. 1923'te ilan edilen ve Hilafetin kaldırılması ile tümüyle laik bir karakter kazanan

Türkiye Cumhuriyeti islam dünyasına yepyeni ufuklar açtı. Siyasal nitelikli Hilafet kurumu tarih oldu. Türk Devrimi Sovyet Devrimi ile eski dünyayı çattırdattı. Asya'ya Dr. Sun Yat Sen ile Çin'den giren Cumhuriyet düşüncesi, Türk Devrimi ile birlikte yerkürede hızla yaygınlaştı. Türk Devrimi, bir bakıma, Batı'ya *Eşitlik-Özgürlük-Dayanışma* getiren Fransız Devrimi'nin Asya ayağıdır. Türk Devrimi Batı Asya'nın haritasını şekillendirdi, güçler dengesini yeniden oluşturdu.

Türk Devrimi'nin Sovyet Devrimi ile Etkileşimi

1917 Şubatında St. Petersburg ve Moskova'da patlak veren, önce Çarlık'ın yıkılması ile sonuçlanan ardından Ekim devrimi ile birlikte büyük bir sosyal devrime dönüşen başkaldırı, Türkiye'deki aydınlar ve ilericiler tarafından dikkatle izlendi.

Sovyet Devrimi'nde Rusya'da yaşayan Türk-Tatar devrimcileri de kısmi roller üstlendiler ancak önemli olan Anadolu'daki devrimcilerin Sovyet Devrimi'ne bakışıdır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyal güçlerin Devrimi yok etmeye çalıştığı koşullarda Mustafa Kemal ve arkadaşları Sovyet Devrimi'nin önemini iyi kavradılar. Sovyet güçlerinin bir bölümünü işgal altında tuttıkları Anadolu topraklarından tek taraflı irade göstererek çekilmeleri, Türk-Osmanlı devletini bölen parçalayan gizli Sykes-Picot Anlaşması'nı açıklamaları, Türk milliyetçilerini çok etkiledi. Bu gerçeği Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşlarından gazeteci Falih Rıfki Atay çok açık ifade ediyor:

“Eğer Lenin Çarlığı yıkmasaydı, Rusya zafer gününe erişmeseydi İstanbul Rus olacaktı. İnsanın acaba bir İstanbul köşesine Lenin'in

31 Mart 1922, Afyonkarahisar, Mustafa Kemal Atatürk ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti heyeti. Soldan sağa: Batı Cephesi Komutanlığı Kurmay Başkanı Asım Gündüz, Batı Cephesi Komutanı Tümgeneral İsmet İnönü, Sovyet Rusya temsilcisi K.K. Zvonarev, Sovyet Rusya Büyükelçisi Semyon Aralov, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Temsilcisi İbrahim Ebilov ve Birinci Ordu Komutanı Ali İhsan (Afyon Kocatepe  niversitesi, 2023).

b st n  koysak mı diyeceği gelir” (Atay, 1969:166).

İki  lke devrimcilerinin kaderi önce Kafkasya’da birleşir. İtilaf devletleri Bak  petrollerini elde tutmak, İran ve Irak yollarını kapatmak ve Anadolu hareketinin Sovyetlerle birleşmesini önlemek için Batı yanlısı Taşnak (milliyetçi Ermeniler) ve Menşevik Gürcü g lerine dayanan bir Kafkas seddi kurmaya çalışırlar.

Mustafa Kemal Sovyet Rusya ve Anadolu h k metini tehdit eden Kafkas Seddi’nin yıkılmasını, Kurtuluş Savaşı’nın zaferi için zorunlu görür. Mustafa Kemal’in planı *Doğu’da dayanak yaratarak İzmir’i (Batı Anadolu) kurtarmaktır*. İki devrim, ortak askeri hareketler yürüterek birbirlerini destekleyecek ve ayakta kalacaktır. Doğu Anadolu’daki Türk güçlerinin komutanı General Kazım Karabekir bu durumu şöyle açıklar:

“Bugün Anadolu’nun kurtuluşu için Bolşevik ordularıyla el ele vererek hareket etmekten başka çaremiz kalmamıştır” (Karabekir, 2000:665).

M. Kemal Paşa, milli direnişin lideri sıfatıyla 26 Nisan 1920’de Lenin’e gönderdiği telgrafta *askeri güçlerini Bolşeviklerle birleştirme çağrısı yapar, Azerbaycan ve Gürcistan’ın Sovyet Cumhuriyetleri’ne katılmaları için zorlanmalarını ister*, Ermenistan’a karşı ortak operasyon önerir (Atatürk, 2002c:114). Bu telgraf TBMM’nin ilk dış politika eylemi olacaktır (Perinçek, 2016:51).

Nitekim Taşnak Ermenistan’ı Türk-Sovyet Askeri İşbirliği sonucunda yıkılır. Türk ordularının Ermenistan’a yönelik hareketi başta Stalin olmak üzere Sovyet önderleri tarafından desteklenir. Kafkasyadaki Türk-Sovyet ittifakı 16 Mart 1921’de Moskova Anlaşması’nın ve özellikle 13 Ekim 1921’de Kars Anlaşması’nın imzalanması ile pekişir.

Rusya ile Türkiye'nin Kafkasya üzerinden yardımlaşmasının tek yolu Taşnak Ermenistanı'nın tasfiyesidir. İki ülke bu zorunluğu tespit eder. Türk ve Sovyet ordularının 14 Ağustos günü Nahçıvan'da buluşmalarını müjdeleyen haber Ankara'da Meclis'de alkışlarla karşılanır (Atatürk, 2002d:174). Öte yandan, Türk ve Sovyet güçleri Gürcistan ve Dağıstan'da da işbirliği içine girerler.

Sovyetlerle Dostluk, 2. Dünya Savaşı yıllarına kadar Türk dış politikasının temel ilkesi haline gelir.

16 Mart 1921 tarihli Türk-Sovyet Anlaşması, Anadolu hükümetinin bir büyük devlet ile imzaladığı dolayısıyla iki devletin birbirini tanıdığı ilk anlaşmadır. Bu arada Sovyetlerin, M. Kemal Paşa'dan gelen talep üzerine Türkiye'ye mali ve askeri yardım yaptığı da kaydedilmelidir. Altınlar, Erzurum üzerinden kara yolu ile ve Karadeniz üzerinden deniz yolu ile Anadolu'ya ulaştırılır. M. Kemal gelen altınları elçi Aralov'dan teslim alırken yaptığı teşekkür konuşmasında maddi yardımlar için "Bizim için büyük nimet ama Rus insanının yüreği daha değerli" ifadesini kullanır (Perinçek, 2016:67).

Türk-Sovyet askeri ittifakının en önemli adımı Sovyet komutanı Frunze'nin başkanlığındaki heyetin Aralık 1921'de Ankara'ya yaptığı ziyarettir. Mustafa Kemal Paşa ile Frunze askeri konuları ele alırlar. Görüşmenin dikkat çekici yanı, M. Kemal'in mebuslara bile açıklamadığı bazı sırları Frunze ile paylaşmasıdır (Perinçek, 2016:74).

Askeri işbirliği açısından dikkat çekici bir

başka olay, M. Kemal Paşa'nın Sovyet elçisi Aralov'u, Azerbaycan elçisi Abilov'u ve Rus askeri ataşesi Zvonaryev'i 27 Mart 1922'de yani Büyük Taarruzdan önce Batı Cephesi'ne davet etmiş olmasıdır. İngiliz belgelerine göre Ankara, Büyük Taarruzdan önce Sovyet hükümetiyle savunma ve saldırı konularında gizli bir anlaşma yapar (Perinçek, 2016:79). Büyük Taarruz hazırlıkları sırasında M. Kemal Paşa'nın yanında Sovyet komutanlarının bulunduğu fotoğraflarda da saptanır.

Atatürk Türk Devrimi ile Sovyet Devrimi'nin ortak hedeflerini vurgular:

"Anadolu'da ortaya çıkan silahlı milli ayaklanma hareketi, siyasi konum ve hedeflerde Sovyet Rusya ile tam benzerlik arz ediyordu." (Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri, 2001:59)

Sovyet Hükümeti Mart 1921'de imzaladığı Moskova Anlaşması ile Ankara Hükümetini tanıır. Milli hükümet için büyük destek anlamına gelen bu tanıma Ankara'yı hem rahatlatır hem de özgüvenini artırır. Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği sıkıntılı yıllarda yakın ilişkileri sürdürecektir. O kadar ki, 1932'ye yani Sovyetler Birliği, ABD tarafından tanındığı, Milletler Cemiyeti'ne kabul edildiği tarihe kadar Ankara uluslararası ilişkilerde Sovyet Hükümetini temsil edecektir (Perinçek, 2016).

Sovyetlerle Dostluk, 2. Dünya Savaşı yıllarına kadar Türk dış politikasının temel ilkesi haline gelir. 1929 Dünya Buhranı'ndan sonra devletçiliğe yönelen Türk ekonomisi hem ekonomik yardım alır hem de Sovyet uzmanlarının desteği ile planlı bir ekonomiye geçer.

Cumhuriyet'in 10. yılı törenlerine katılan Sovyet Heyeti "Priedzim" (safalar getirdiniz) nidaları ile karşılanır (Cumhuriyet Gazetesi, 1933).

Hindistan'la Etkileşim

Milli Mücadeleye öteki büyük destek Hindistan'dan gelir. Hakim kanı, yardımların Hintli müslümanlardan geldiği şeklindedir. Oysa, Hindistan milli mücadelesi yakından incelendiğinde, Hint toplumunun müslümanlar dışındaki kesiminden özellikle Hindulardan da büyük destek gördüğü belirtilmelidir. Daha da önemlisi, Ankara ile etkileşimin Hindistan'ın birliğine sağladığı katkıdır.

Hindistan'da Türkiye'ye karşı ilgi 19. yüzyıl sonunda artar. İngiliz emellerinin Hindistan'da açık seçik görülür hale gelmesi, Hint ulusal hareketini giderek şekillendirir. Her iki ülkede, milli partilerin kuruluşunun² Fransız

Devrimi'nin 100. yılına rastlaması, tesadüf sayılamaz.

Hindistan'da ulusal birlik

Hindistan'daki iki büyük kesimin, Hindu-Müslüman birliğinin temelleri savaş sırasında, 1916'da atıldı. Lucknow Kongresi'nde iki kesim arasında anayasanın esasları konusunda anlaşma sağlandı. Nehru'ya göre Müslümanların Kongre Partisi ile el sıkışmaları, büyük ölçüde İngiltere'nin Türkiye'ye karşı tavrına duydukları öfkenin eseri idi (Nehru, 2015:131).

Dünya Savaşı İngiltere'nin zaferi ile sonuçlanmış, fakat birçok alanda belirsizlikler kendini göstermişti.

İngiliz Başbakanı Lloyd George'un 5 Ocak 1918'de "Türkiye'yi Türk nüfusunun çoğunlukta olduğu başkentinden, Küçük Asya ve Trakya'daki topraklarından mahrum etmek niyetinde olmadıklarını" belirtmekle birlikte, Kutsal Toprakların Yönetiminden söz etmemesi, (Yılmaz, 2008:129). Emir Hüseyin'in isyanının ardındaki İngiliz varlığını saptayan Hintli Müslümanların kuşkularını derinleştirir. Muhammed Ali'nin *Tüm Hindistan İslam Birliği* başkanı seçilmesi, Dr. Ensari'nin 1918'in sonunda Genel Vali'ye müslümanların taleplerini sunması, İngilizlere karşı girişimleri başlatır. Nisan 1919'da İngiliz güçlerinin Sihlerin kutsal kenti Amritsar'da yaptığı katliam ulusal tepkileri sertleştirir. Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkarması, İngiliz-karşıtlarını, özellikle Müslümanları öfkelenendirir. Hintlilerin ulusal ozanı Dr. Muhammed İkbâl, zaferine sonsuz bir güven duyduğu milli mücadeleyi "Türk aslanı yine uyanacak, yine kükreyecek, yine düşmanı titretecek" duygularıyla yüceltir. "Allah Ona Yardım Etsin" dizesiyle başladığı "M. Kemal Paşa'ya Hitap" şiirini "Atın nereye kadar giderse oraya atıl, düşünme, biz bu meydanlarda çoğu kez tedbir yüzünden mat olduk" diye sürdürür (İkbâl, 1956:87-88).

Hint Hilafet Hareketinin anlamı

Türkiye'de Milli Mücadele kızıştıkça, özellikle İstanbul'un İtilaf devletlerince işgalinden ve Sevr Antlaşması'nın İstanbul hükümetine dayatılmasından sonra Hindistan'da *Türkiye İçin Adalet* sloganıyla yürütülen hareket gittikçe güçlendi (Şimşir, 2009:205).

Hint Hilafet Hareketi Türkiye'deki Milli Mücadeleye maddi-manevi büyük katkılar sağladı. Müslümanlarca başlatılmış olmakla birlikte, bu

destek Hint halkının (Hindu-Müslüman-Sih vb.) tümünden geldi. Hilafet Hareketi'ne verilen destek, ulusal programın temeli, işbirliğinin başlangıcıdır (Sarkar, 2007:144).

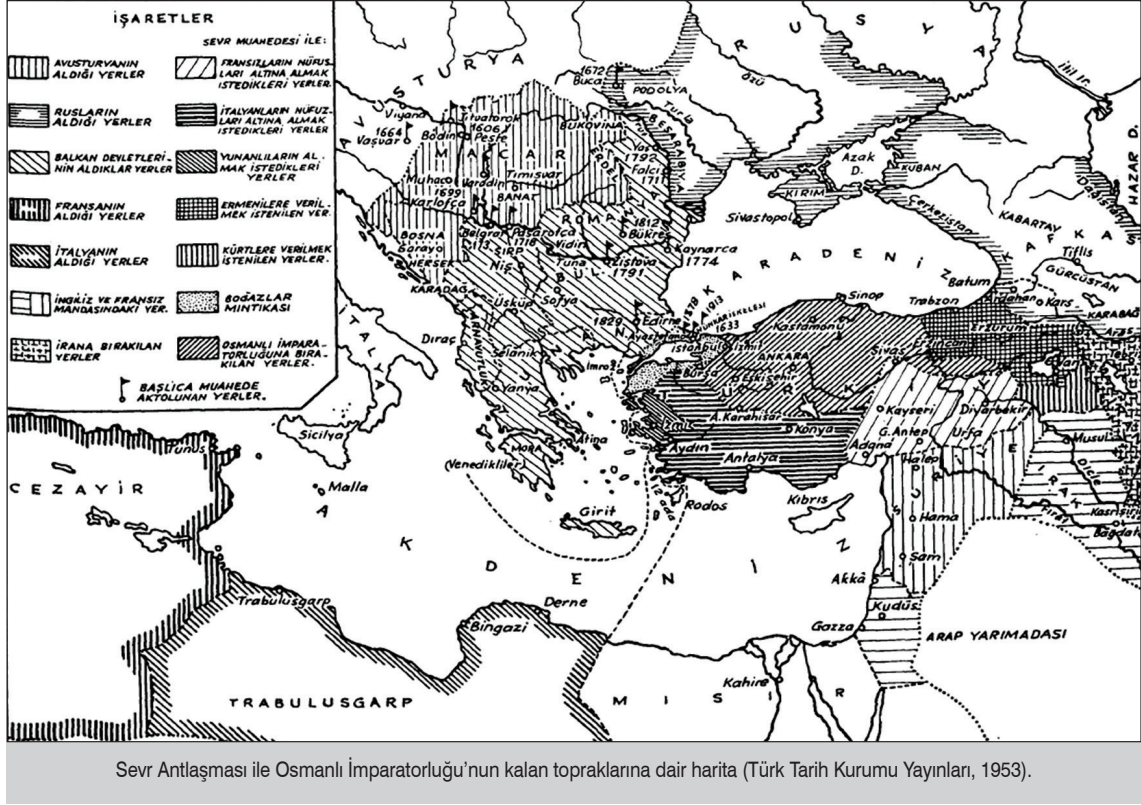
Hilafet Hareketi'ne önderlik edenlerin amacı, Barış Konferansı başlamadan İngilizlere baskı yaparak Türkiye/Müslümanlar lehinde sonuçlar elde etmekte.

Hint Hilafet Hareketi'nin esasları Muhammed ve Şevket Ali kardeşler tarafından geliştirilir. Milli Mücadele döneminde Anadolu'ya da gelen, 7 Aralık 1920'de Mustafa Kemal ile görüşen Muhammed Ali, 4 Ağustos 1920'de Mustafa Kemal'e yazdığı mektupta, barış antlaşmasının Türkler aleyhine sonuçlanması halinde bir İslam kongresinin toplanmasını teklif edeceklerini bildirmişti (Yılmaz, 2008:106).

Hilafet Hareketi'ne önderlik edenlerin amacı, Barış Konferansı başlamadan (Ocak 1919) İngilizler'e baskı yaparak Türkiye/Müslümanlar lehinde sonuçlar elde etmekte. 1919 yılının ortalarında oldukça etkin duruma gelen, *Hilafetçiler* Osmanlı Devleti'nin savaştan önceki statüsünün korunmasını, Hilafetin merkezi İstanbul'a dokunulmamasını talep ediyorlardı. Geniş bir medrese-mescit ağına sahip, güçlü bir dini-siyasi örgütlenme olan Hint Ulema Cemiyeti'nin katkılarıyla hareket iyice güçlendi.

İşte bu noktada Kongre Partisi'nin lideri Gandhi devreye girdi. Gandhi, Hilafet Hareketi'nin Merkez Komitesi'ne katılarak destek verdi. Artık Hindistan'ın direnci sadece Müslümanlara özgü değildi. Bir Hintli yazara göre "Hindular müslümanlara katıldılarsa, Çinliler ve Japonlar

OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN KÜÇÜLMESİ 1699-1920

gibi Asyalı halkların da hissettikleri gibi üzülmelerindendi. Yara alan dinleri değil, Asyalı gururlarıydı” (Metta, 1921).

Hilafetçiler İngiltere'ye isteklerini kabul ettirebilmek için heyetler göndererek, yazılı başvurular yaparak ve direnişler örgütleyerek baskı uygulamaya başladılar. 2 Ağustos 1919'da Bombay'da Gandhi'nin başkanlığında toplanan kongrede Yunanistan'ın Türkiye'deki zulmü nefretle anıldı, Türkiye'ye yardım için seferberlik ilan edildi. 23 Kasım 1919'da Delhi'de toplanan Hilafet Komitesi ilk kez İngilizlere karşı açık tavrı aldı.

Delhi'de yapılan ilk konferanstan Hilafet Hareketi'nin bildirisinin yayımlandığı Bombay Konferansı'na (Şubat 1920) kadar, Türk Kurtuluş Savaşı'na destek olmak üzere halktan önemli

miktarlarda bağış toplandı.

19 Ocak 1920'de Gandhi, Muhammed Ali, Şevket Ali ve M. Ali Cinnah'ın ortaklaşa imzaladıkları metin Hint Genel Valisi'ne “Müslüman-Hint hep birlikte omuz omuzayız, İngilizleri suçluyoruz” diye sesleniyordu (Koloğlu, 2007:7). Gandhi Hilafet Hareketi'ne desteği ulusal birliğin inşasına yönelik bir hareket olarak görüyordu.

2 Haziran 1920'de Gandhi ve Müslüman liderlerden oluşan kurul, program çalışmasına başladı. Gandhi yabancı malların boykot edilmesini öneriyordu.

Kongre'den sonra İngiltere'ye yönelik direniş arttı.

10 Ağustos 1920'de İngilizlerin Osmanlı yöneticilerine dayattığı Sevr Anlaşması'nın imzalanması, birlik sürecini hızlandırdı.

Müslümanlar için Gandi'nin İngiliz karşıtı *İşbirliğine Hayır (non-cooperation)* hareketine katılmaktan başka çare kalmamıştı. Günün koşullarında Türkiye davası öne çıkıyordu.

İngilizlerin Hindistan siyasetine ancak içte bir devrimle cevap verilebileceğini söyleyen Gandi, Hintlileri İngiliz-Hint ordusundan firara çağırır.

Hilafet Kongresi ikinci kez 26 Aralık 1920'de yaklaşık 15 bin kişinin katıldığı büyük bir kalabalıkla Nagpur'da toplandı. "Kongre işlenen büyük hatalar düzeltilmedikçe Hindistan'ın tatmin edilmesine imkân olmadığını kabul eder. Hilafet sorunu, Pencap konusu ve zedelenen ulusal gururun onarılması. Bundan sonra benzeri hataların tekrarına engel olmanın tek yolunun bağımsızlık olduğu görüşünde birleşir" (Yılmaz, 2008). Gandi'nin Hintli kitlelerle kurduğu sıcak ilişkiler islamcı eğilimli M. Ali Cinnah'ın siyasetten çekilmesine neden olur. Nagpur Kongresi'nden sonra pasif konuma geçen Cinnah, 1930'larda Londra'ya göç eder.

Ankara (Mustafa Kemal Paşa) 14 Şubat 1921'de süreci şöyle değerlendirir:

"320 milyonluk bir halk kütlesi taşıyan Hindistan'da vukua gelmekte olan hadisat bugünün en mühim meselesidir. (...) Kalküta'da millî kongrede yapılan konuşmalar buna şüphe bırakmıyor. Şimdiye kadar İngiltere'ye sadakat yeminiyle bağlı hükümeti hafifçe tenkit etmekle yetiniyordu. Fakat Pencap'ta millî bir tezahüre karşı İngilizlerin ittihaz ettikleri caniyane ve vahşiyane tedabir, diğer taraftan Türkiye'nin

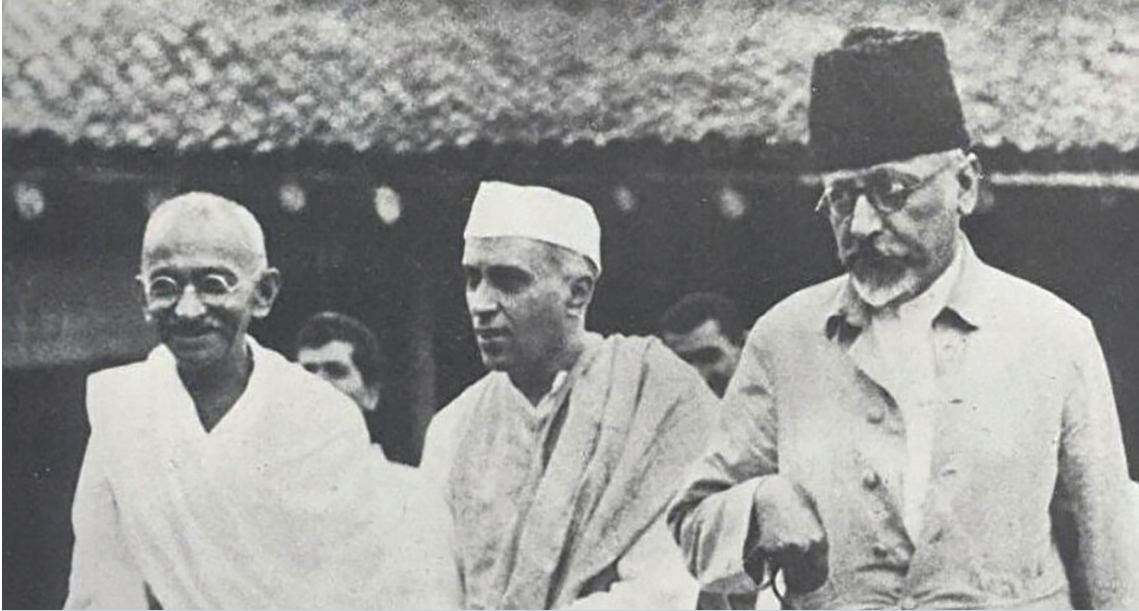
taksimi ve ona teklif edilen muahedename Hint siyasilerinin gözlerini açtı" (Yılmaz, 2008:121).

Nagpur Kongresi'nden sonra genel grevler (hartal), iş bırakmalar ve ayaklanmalar yeniden hız kazanır. Kalküta'da öğrenci grevi günden güne büyür. Delhi'de yerli mağazalar, dükkânlar kapatılır. Şimendifer amelesinin grev ilan etmesinin ardından petrol kuyularında çalışan ameleler de greve iştirak ederler (Yılmaz, 2008:123). İngilizler Şubat 1921'de Hindistan'a özerklik vaadinde bulunur.

4 Mart 1921 tarihli Hâkimiyeti Millîye gazetesinde Hindistan'daki son durum şöyle açıklanır:

"Hintliler Delhi'de toplanan Hindistan Meclisi'nde Türkiye'ye karşı Avrupa devletlerinin izlediği zalimane siyaseti şiddetle eleştirmektedir. Trakya'da ekseriyetin Türk ve Müslümanlardan oluştuğu pek çok tetkik ve istatistiklerle sabit iken bölgenin Yunanistan'a verilmesi, İngilizlerin ve Avrupa devletlerinin hainane siyasetlerinin bir parçasıdır" (Yılmaz, 2008:126).

1921 sonunda Hindistan'da durum İngilizler aleyhine vahim bir hal alır. Türklere olumsuz tavırlarından dolayı İngiliz sömürgelerinde isyan beklentisi artar. İngilizlerin Hindistan siyasetine ancak içte bir devrimle cevap verilebileceğini söyleyen Gandi, Hintlileri İngiliz-Hint ordusundan firara çağırır (Yılmaz, 2008:127). 27 Aralık 1921'de Gandi başkanlığında Ahmetabad'da toplanan Hindistan Ulusal Kongresi Mustafa Kemal Paşa'yı Sakarya Zaferinden dolayı kutlar ve "Türkiye'nin bağımsızlığının korunması konusunda Hint halkının yardımının süreceği" belirtilir (Yılmaz, 2008:128). 30 Ağustos'ta Türk Ordusu'nun kazandığı zafer, Hindistan'da büyük yankı yaratır. Türklerin zaferi günlerce

Hindistan Bağımsızlık Hareketi lideri Mahatma Gandhi, Hindistan'ın ilk başbakanı Cevahir Lal Nehru, Hindistan Hilafet Hareketi Üyesi Ebu'l Kalam Azad (Gandhi Museum, 2023).

törenlerle kutlanır. Mustafa Kemal Paşa, Hint Müslümanları ve Hindular için bağımsızlık sembolü haline gelmiştir. Hindistan Hilafet Komitesi adına Çotani, Ankara'yı tebrik eder. Daha çarpıcı olanı, 9 Eylül'den önce yaşananlardır. Eylül'ün sekizine rastlayan Cuma günü Hindistan'da *ibadet günü sayılır* (abç), ülkede camiler ışıklandırılır, Cuma namazından sonra Türk ordusunun zaferi için Tanrı'ya dua edilir, camilerin duvarlarına "*Zindabat Mustafa Kemal*"³ yazılır. Çanakkale ve İzmit bölgelerinde İngilizler adına cepheye sürülmüş Hintli askerlerden, ordularından kaçarak subay rütbesiyle Türk ordusuna katılmalar yaşanır (Hülagü, 1999).

Hindistan Hilafet Hareketi, Türkiye'ye gösterdiği özel ilginin yanı sıra öteki halkların anti-empyralist mücadelelerine de omuz verir. İngilizlerin Hint birliklerini Çin'e

yollamalarını kınayan Hilafet Hareketi, 1927'de Lucknow Kongresi'nde Çin halkının özgürlük mücadelesini desteklediğini ilan eder (Bengalee, 1927).

Hint Müslümanlarının maddi yardımları

Hint yardımları sadece dayanışma ve İngilizlere baskı ile sınırlı kalmaz. Hilafet Komitesi'nin Haziran 1921'de Allahabad'daki toplantıdan sonra başlatılan Türklere yardım kampanyası Millî Mücadele boyunca sürer.

Mustafa Kemal Paşa, Hariciye Vekâletine, 19 Şubat 1922 tarihli telgrafında Hindistan'dan gelen ilk yardımdan söz eder: "Türkiye'ye yardım için Hindistan'dan gönderildiği Cami Bey'in telgrafnamesinde bildirilen 26 bin İngiliz lirasının karşılığı olan 144 bin 440 Osmanlı lirası alınmıştır" (Atatürk, 2002e:266).

Afganistan gerçeği

Afgan toprakları 19. yüzyılda Asya'nın kalbine hakim olmaya çalışan İngiltere ile Çarlık Rusya'sı arasında büyük çatışmalara sahne oldu. 1919'da yani dünya savaşından sonra İngiltere'den sınırlı da olsa bağımsızlığını kazanan Afganistan'ın lideri Emanullah Han'ın temel politikası bağımsızlığını korumak, çağdaşlaşmaktı. İngiltere'nin tehdidi altındaki Afganistan ve Türkiye destek arayışı içinde idiler. Sovyet Devrimi her iki ülkeyi de rahatlatmıştı.

“Türkiye devleti Afganistan devletinin bağımsızlığını gerçek anlamda tanımayı görev bilir”

Sovyetlerle anlaşma imzalamak üzere Moskova'ya giden Türk heyeti, Sovyet Rusya'nın da desteği ile Afganistan'la bir anlaşma imzalar. 1921 Moskova Anlaşmasından önce gelen bu anlaşma Ankara hükümetinin imzaladığı ilk uluslararası anlaşmadır. Anlaşmanın 1. Maddesi “Türkiye devleti Afganistan devletinin bağımsızlığını gerçek anlamda tanımayı görev bilir” diye başlar. Ankara hükümetinin hem Afganistan'la hem de Hintli Müslümanlarla kurduğu, İngiltere'yi rahatsız eden ilişkiler, Türk dış politikasının önemli bir başarısıdır (Oran, 2022:209).

İran'daki Yansımalar

Doğu-Batı ekseninde Asya'yı Avrupa'ya bağlayan İran tarihsel ve coğrafi bakımdan Türkiye'ye benzer. Güçlü devlet geleneği, düşüncede ve dilde zenginlik İran'ı tarihte hep önemli kıldı. İran'ın bu bölümde ele alacağımız öteki islam ülkelerinden

farkı, bağımsız varlığını korumuş oluşudur.

İran da Türkiye gibi 19. yüzyılda yarı-sömürgeleşti. İranlı aydınlar çareyi modernleşmede buldular. 1906 Anayasa Devrimi, ülkeye, Meclis hâkimiyeti, demokratik haklar, merkezi yönetim gibi çağdaşlaşmanın temel esaslarını getirdi. Meşrutî yönetime giden süreçte Türk ve İranlı aydınlar işbirliği içine girdiler.

İran Anayasa Devrimi, çeşitli nedenlerle başarıya ulaşamadı. Ardından, Basra Körfezi'nde petrolün bulunması üzerine artan emperyal iştah, 1. Dünya Savaşında ülkenin kuzeyinin Rusya, güneyinin ise İngiliz işgaline girmesine neden oldu. 1. Dünya Savaşı İrand'a yokluğu, yoksulluğu artırdı. Patlak veren yerel isyanlar, güçlükleri katladı. Bu zorlukların ancak bağımsız bir devlet kurarak, Batılı kurumları ve anlayışları hâkim kılarak alt edileceği görüşü İranlı aydınlarda güçlendi. Türk Devrimi'nin kazandığı zafer derin izler bıraktı.

Güçlü modernleşme akımı, istikrarsızlığı önlemesi için Rıza Şah'ı önce savaş bakanlığına, ardından iktidara taşıdı. Aslında modernleşme yanlılarının savundukları, temelleri Anayasa Devrimi ile atılan düşüncelerdi.

Rıza Şah modernleşme yanlısı idi ancak aydınlar arasında Türkiye ile ilgili ürkeklik Şah'ı da etkiliyordu. Türk milliyetçiliğinin dine karşı mesafeli tutumu,

İranlı aydınları etkilemekle birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin Sünni karakterli Hilafeti kaldırması Şiiiler arasında bir rahatlama yaratsa da Şii mollalar Türk milliyetçilerinin dine karşı tavrına karşı ikircikli idiler.

Türk yönetimi 1920'li yıllarda yapıcı siyasetler izleyerek İran'ın çekingenliğini aştı. 1926'da imzalanan *Dostluk ve Güvenlik Anlaşması* iki ülke ilişkilerini rahatlattı, karşılıklı güven ortamını geliştirdi (Oran, 2022).

İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye ziyaretinde Mustafa Kemal Atatürk ile yaptığı bir sohbet karesi (Cumhuriyet Gazetesi, 1934).

1928'de kapitülasyonları kaldıran Şah içeride ulemanın muhalefeti sindirdi.

İran Şahı Rıza Pehlevi'nin 1934 yılında Türkiye'ye ziyareti, ilişkileri bir üst düzeye çıkardı. Haziran ayında Tebriz üzerinden Trabzon'a ulaşan Şah Ankara'da Atatürk ve öteki Türk liderlerle bir araya geldi. Atatürk Şah'a çok saygılı davrandı, gördüklerinden çok etkilenen Şah da bir hafta olarak planlanan ziyaretini iki aya kadar uzattı. Dönüşte Türkiye'de gördüklerini ülkesinde uygulamaya çalıştı ancak mollaların direnişi ile karşılaştı. 1936'da çıkartılan güvenlik güçlerinin peçeleri zorla sökmeye yönelten *Keşf-i Hicap Yasası* büyük tepki topladı (Gökalp & Georgeon, 2007). 2. Dünya Savaşı yaklaşırken Şah'ın Almanya ile yakınlaşması üzerine İran bir kez daha kuzeyden ve güneyden işgal edilecek, Şah tahtını oğluna bırakmaya zorlanacaktır (Abrahamian, 2009).

Batı Asya - Arap Dünyası

Türk Devrimi'nin sarsıntıları en çok İslam dünyasında hissedildi. Suriye, Irak (Ürdün-Filistin-Hicaz) son ana kadar Türklerle aynı kaderi paylaştılar. 1510'larda Yavuz Selim'in İran ve Mısır seferinin ardından Osmanlı İmparatorluğu'na katılan Irak ve Suriye, varlıklarını 20. yüzyılın başına kadar Osmanlı vilayetleri olarak sürdürürler. Bu birliktelik, İngiliz-Fransız emperyalistlerinin Ortadoğu'ya hakim olma emelleri yüzünden bozuldu.

20. yüzyılın başında Basra Körfezinde petrol kaynaklarının keşfi, İngiliz emperyalizminin iştahını kabartır. Fransa'nın ise gözü Doğu Akdenizdedir. İngiltere ve Fransa, Rusya ile anlaşarak 1916'da Sykes-Picot Anlaşması ile Osmanlı'nın Batı Asya'daki topraklarını paylaşırlar.

Savaşı sonlandıran Paris Anlaşması (1919) ile Irak ve Filistin'in İngiliz, Suriye-Lübnan'ın Fransız mandası altına girişi, yani Türklerden koparılışı, 1918 Eylül'ünde Osmanlı güçlerinin yenilgiye uğrayarak Suriye topraklarını terk etmeleri üzerine doğan boşluğu Fransa doldurur, Suriye'yi işgal eder. Fransa'nın kısa sürede ortaya çıkan emperyal niyeti üzerine Arap milliyetçileri Türkiye'den yardım isterler. Ancak Türk halkı kendi kurtuluş davasının peşindedir. "Türkiye'nin güney sınırı neresidir?" sorusuna M. Kemal Paşa Erzurum ve Sivas Kongrelerinde "Türk süngülerinin işaret ettiği hat" yanıtını vererek silahla korunamayan toprakların vatan sayılmayacağına işaret eder (Atatürk, 2002).

Batılı yazarların üzerini örtmelerine karşın Arap milliyetçilerinin Türk devriminden etkilenmeleri kimi yazarlarca açıkça ifade edilir. Arap kökenli İngiliz tarihçi Albert Hourani'ye göre "Arap milliyetçiliği, Jön Türklerden çok etkilenmiş, özellikle Atatürk'ün başarısı onlara örnek olmuştur" (Koloğlu, 1994:371).

Türk devriminden etkilenen Arap milliyetçiliği sonuca birkaç on yıl sonra ulaştı.

2. Dünya Savaşının ardından İngiliz-Fransız sömürgeciliği dünya çapında yenilgiye uğrayıp tasfiye olunca, Araplar da, süreç içinde, özledikleri ulusal devletlerine kavuştular.

Suriye

Birinci Dünya Savaşı sonrası, kargaşa yıllarıdır. Fransızların vaatleri karşısında Türklere karşı ikircikli tutum alan Suriye milliyetçileri, Fransa'nın ülke topraklarını terk etmeyeceğini saptayınca, işgalcilere karşı direnişe geçerken, Türklerden yardım isterler. M. Kemal Paşa, Suriye'de Fransız Mandasına baştan beri karşı idi ancak Türklerin başı belada olduğu için önceliği Türk milli mücadelesine

vermesi kaçınılmazdı (Perinçek, 2015:123-159).

Türkiye ile Suriye'nin bir konfederasyon oluşturması önerileri o yıllarda ortaya atıldı. Milli mücadelenin liderleri buna karşı olmamakla birlikte o sıralarda Fransa ile açıktan muharebelere girmenin ülke menfaatlerine aykırı olduğunu tespit ederek "öncelikle Suriye'nin bağımsız bir Arap hükümeti teşkil etmesi, ardından Konfederasyonda birleşmenin düşünülmesi" tutumunu benimsedi (Atatürk, 2002b:354).

Suriyeli heyeti kabul eden M. Kemal Paşa, "Suriye'nin kendi kaderini tayin etmesini arzu ediyorum." der.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1923'te Mersin'e gelişi sırasında Suriyeli müslümanlar siyah bayraklarla süslü, üzerinde "Türk Arap Dostluğu; Suriyeli hemşerilerinizi unutmayın, kurtarın bizi" yazan bir zafer takı dikerler. Suriyeli heyeti kabul eden M. Kemal Paşa "yüzyıllar boyunca Osmanlı devletinin parçası olan bir ülkenin yabancı boyunduruğu altında inlemesi kabul edilemez" dedikten sonra şunları söyledi: "Suriye'nin kendi kaderini tayin etmesini arzu ediyorum. (Şimşir, 1999)"

Arap ülkelerinin en köklü olanlarından Suriye, Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasından en çok etkilenen ülkelerdendir. Özellikle bağımsızlık ve laiklik ilkeleri Suriyeli ilericilere esin kaynağı oldu. Milli mücadeleye önderlik eden BAAS Partisi'nin temel ilkeleri *Birlik* (Arapların birliği), *Özgürlük* (sömürge boyunduruğundan kurtuluş) ve *Sosyalizm* (halkçılık, devletçi ulusal ekonomi) idi. Egemenliğin Tanrı'dan alınıp halka verilmesini savunan Eflak-Bitar'a göre Arap ulusu, tarihte süreklilik göstermişti. Yapılması gereken, dirilişi sağlamaktı. Arap ülkelerinin

Baasçılık fikrinin ve Baas Siyasal Hareketi'nin fikir babası, sosyolog Mişel Eflak ( n sıra sağdan birinci) Irak'ta 14 Temmuz 1958 ihtilali  yeleri ile birlikte (TRT, 2020).

çoğunda örgütlenmeye giden, Mişel Eflak'ın 1951'de hazırladığı BAAS partisinin tüzüğü, Arap toplumlarına yeni ufuklar açtı. Parti'nin laikliğe özel önem vermesinin nedeni, sömürgeciliğe karşı ulusun direnişini artırmak kaygısıydı. Fransızlar ayrı ayrı dinsel seçmen grupları oluşturarak yeni sorunların tohumlarını ektiler, Müslümanlar, Rum Katolikler ve Ortodokslar, Yahudiler kendi dinsel gruplarına oy vermeye zorlandılar (Nehru, 2016:805).

Ulusal bütünleşme, mezhep iliğe karşı çıkmaktan geçiyordu. BAAS Partisi Meclis'te sandalyelerin inançlara göre dağıtılmasına karşı çıktı; buna karşılık İslam'ı, Arap kimliğini oluşturan temel ögelerden biri olarak kabul ediyordu. Eflak'a göre "Sosyalizm hayatın dini,  l me karşı onun zaferi idi. Herkese iş vererek, herkesin yeteneklerini ortaya çıkararak hayat için uğraşıyordu" (Tibi, 1998:290).

Eflak'a göre, birliğini gerçekleştirmiş Arap toplumu yeni bir kimlik kazanacak, ahlaki

açıdan ideal sosyalist bir toplumun kurulmasını sağlayacaktı. Parti 1948-51 arasında "Birleşik bir Arap devleti" sloganı altında faaliyetlerini Suriye dışına taşırdı. Özellikle Ürdün, Lübnan ve Irak'ta etkili oldu. Ürdün' n kuruluşu 1948, Lübnan'ın 1949-1950, Yemen ve Irak'ın kuruluşu ise 1952 tarihlerine rastlamaktadır.

Irak

Hindistan yolu üzerindeki, dahası zengin petrol yataklarına sahip Irak, 1. Dünya Savaşı yıllarında İngilizler tarafından hedef alındı. "Dünya Savaşında İngilizler Irak'ı Türkiye'ye karşı yürüttükleri operasyonun  ss  yaptılar (Nehru, 2016:818). Türkler kuzeye sürüldü, İngilizler Bağdat'a girdiler, ardından Musul'a ulaştılar. Savaşın sonunda Irak'ın bütünü İngiltere tarafından işgal edilmişti.

1. Dünya Savaşının ardından Anadolu'dan koparılan Irak, Paris Anlaşması (1919) ile İngiliz mandasına verildi. Diğer bir deyişle 1916'da gizli Sykes-Picot ile tasarlanan bölünme savaştan sonra hayata geçirildi.

Suriyeli Arap milliyetçileri arasında olduğu gibi Iraklı Arap milliyetçiler arasında da Türkiye ile Konfederasyon fikirleri tartışıldı ancak bu fikirler fiiliyata dönüştürülemedi.

“Irak'ın mandasının İngilizlere teslim edilmesi 1920'lerin başında güçlü protestolara yol açtı, giderek ayaklanmaya dönüştü. Irak'taki ayaklanma büyük ölçüde Hint birliklerinin yardımıyla ezildi” (Nehru, 2016:818). Irak ayaklanması İngiltere tarafından kısmen güçle, kısmen bağımsızlık vaadiyle bastırıldı.

İngiltere direnişi zorla bastırıldı, “İngiliz uçakları bombalarla Londra'nın iktidarını tesis ettiler” (Nehru, 2016:819). Mustafa Kemal'in emri ile İngilizlere karşı mücadeleyi örgütlemek üzere Revandüze gönderilen Türk komutan Özdemir Bey İngiliz güçleri ile mücadeleye başladı. Kürt aşiretleri ile ilişkiye geçti. Belirli başarılar kazanması üzerine İngiliz hükümeti hem Irak'ta Kürt bölgesinde yoğun bir hava bombardımanına başlarken, bir yandan da konuyu diplomatik alana çekti, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını onaylayan Lozan Anlaşmasında sınırın çizilmesini engelleyerek, Kerkük ve Musul'u Türk sınırlarının dışına çıkardı. Türkiye'nin Musul ve Kerkük için plebisit yapılması önerisi, İngilizlerin etkisindeki Milletler Cemiyetince reddedildi (Oran, 2022).

Lozan Anlaşması'nın ardından iyi niyetli çabalarını sürdüren Türkiye, Irak'ı resmen tanıdı;

1926'da İngiltere ve Irak ile *Türk-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk Anlaşmasını* imzaladı. İki ülke arasındaki sınırlar belirlendi.

İngiltere, Irak'ı Anadolu'dan koparma operasyonunu sonuca ulaştırdı. Arap milliyetçiliği kendi başına kendi çizdiği yoldan ilerleyişini sürdürdü.

Nehru 1920-30'larda İngiltere'nin “uçakları yarı-sömürge ülkelerde *polis gücü* olarak kullandığını” belirttikten sonra “bunun daha ucuz ve daha çabuk ama korkunç derecede zalim ve öldürücü” olduğunun altını çizer (Nehru, 2016:821).

Suriyeli Arap milliyetçileri arasında olduğu gibi Iraklı Arap milliyetçiler arasında da Türkiye ile konfederasyon fikirleri tartışıldı ancak bu fikirler fiiliyata dönüştürülemedi (Atatürk, 2018).

Aslında Irak içinde Türkiye ile yakınlaşmayı savunanlarla, İngiliz denetimine tabi olanlar arasında sert, kanlı mücadeleler yaşandı.

Cumhuriyet Türkiye'si, kısmi bağımsızlığını kazanan Irak'la ilişkilerini adım adım geliştirdi. Irak kralı Faysal Türkiye'nin daveti üzerine Temmuz 1931'de Ankara'yı ziyaret etti. Atatürk, 1932'de Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul edilen Irak'ı kutladı (Atatürk, 2002f:28).

İngilizlerin uzun süre bastırmayı becerdikleri Arap milliyetçileri, 1958'de bir darbe ile krallığı yıktılar cumhuriyeti ilan ettiler.

Mısır

Batı Asya ile Afrika'yı birleştiren Mısır, coğrafyası ve tarihi ile, Araplar arasındaki merkez ülke konumuyla bölgenin en önemli ülkelerinden biri olma özelliğine sahiptir. Mısır, bu özelliklerini Türk Osmanlı devleti içinde de korudu. Mısır, Türklerin hem Afrika ile hem de Hint dünyası ile bağlantısını sağlıyordu. İngiliz emperyalistleri,

1956-1970 yıllarında Mısır'ın ikinci cumhurbaşkanı olarak görev yapan Cemal Abdülnasır Hüseyin (solda), 1955 yılında Bağlantısızlar Hareketi'nin kurulduğu Bandung Konferansı'nda. (Xinhua, 2015).

1878 Berlin Kongresi'nde Osmanlıya verdikleri desteğin bedeli olarak Mısır'a ve Kıbrıs'a sözde geçici olarak el koydular. I. Dünya Savaşında Mısır'ı bölgedeki çatışmalarda ana üs olarak kullandılar.

Türk milli uyanışının Arap aydınlarını sarstığını Arap kaynakları doğruluyor.

Aslında Mısır'daki uyanış da Türkiye'dekine koşut gelişti. Fellahlıktan yani köylülükten çıkıp yükselen Saad Zağlul Paşa 1881-82'de İngilizlere kafa tuttu, bağımsızlık için girişimlerde bulundu. 1918'de barışın yaklaşması ile milliyetçiler yeniden faal hale geldiler. Wafd Partisi bu sırada kuruldu. Saad Zağlul ve öteki liderler bir kez daha tutuklandı. Tutuklama kanlı bir ayaklanmaya yol açtı. Kahire kenti ve bazı merkezler devrimci komitelerin eline geçti (Nehru, 2016:786). Ardından taktik değiştirerek pasif direnişe geçti. Eylemler başarılı olunca İngiliz hükümetinin 1922'de tanıdığı *kısmi bağımsızlık* Mısır tarafından reddedildi. Çünkü

İngilizler kısmi bağımsızlık karşısında koşullar öne sürüyorlardı.

- İngiliz imparatorluğunun güvence altına alınması,
- Mısır'da yabancı çıkarların korunması
- Sudan'ın geleceği

Mısır'a dayatılan yeni Anayasa ile iktidarı kral Faruk'a devretmekle birlikte İngilizler etkinliklerini ve müdahalelerini sürdürdüler.

Cemal Abdülnasır: Cemal Abdülnasır 15 Ocak 1918'de babasının postane görevlisi olduğu İskenderiye'nin fakir bir mahallesinde dünyaya geldi. Babası Cemal adını Osmanlı'nın Suriye valisi Cemal Paşadan esinlenerek vermişti.

Sudan'da görev yaparken arkadaş olduğu üç subayla (Zekeriya Muhyettin, Abdülhakim Amir, ve Enver Sedat) birlikte İngiliz egemenliğine ve krallık yönetimine son vermeyi amaçlayan gizli Hür Subaylar örgütünü kurdu.

Hür Subaylar örgütü 23 Haziran 1952 tarihinde kansız bir darbeyle yönetime el geçirip Kral Faruk'u devirdi. İktidar Nasır'ın denetimindeki Devrimci Komuta Konseyi'nin eline geçti. Haziran 1953'te Cumhuriyet ilan edildi, İngiltere ile Süveyş Kanalı bölgesinin boşaltılmasını öngören bir antlaşma imzalandı.

Nasır'ın, Nehru ve Tito ile birlikte önderlik ettiği Bağlantısızlar Hareketi 20. yüzyılın ikinci yarısında çok etkili oldu.

Cemal Abdülnasır, cumhurbaşkanlığı sırasında ülkede bir dizi reforma girişti. İşe toprak reformuyla başladı. Assuan'da kurulması tasarlanan baraj için kredi isteği ABD-İngiltere'ce geri çevrilince, 1956'da İngiliz denetiminde olan Süveyş Kanalı'nı kamulaştırdı. Süveyş'in kamulaştırılmasını öbür İngiliz ve Fransız şirketlerinin kamulaştırılması izledi.

Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail, Mısır'a karşı ortak bir askeri harekâta girişti. İsrail, Mısır'a saldırdı. İngiliz ve Fransız hava kuvvetleri Mısır hava alanlarını bombaladı. Bunalım Birleşmiş Milletler'in Süveyş Kanalı'nın denetimini Mısır'a bırakma kararıyla sona erdi.

Nasır, elde ettiği bu başarıyla gücünü pekiştirdi. Arap dünyasında bağımsızlık mücadelesinin önderi olarak benimsendi. Nehru ve Tito ile birlikte önderlik ettiği Bağlantısızlar Hareketi 20. yüzyılın ikinci yarısında çok etkili oldu.

Bağımsızlık ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalan, Süveyş'i millileştiren, krallığı kaldıran, milli

ekonomiyi kurma yönünde ciddi adımlar atan, siyonizme karşı Filistin davasını kararlılıkla savunan, Suriye ile birleşerek Arap birliği yolunda adımlar atan, uluslararası düzlemde barışçı çabalar gösteren, islamcı gericilerle kıyasıya mücadele eden Abdülnasır'ın, Atatürk'ün izinde yürüyen bir devrimci olduğu görülüyor. Batılı kaynakların, bu benzerliği bilinçli olarak göz ardı ettiği düşünülebilir.

Cezayir

Cezayir, Kuzey Afrika sahil şeridinin tam ortasında yer alır. Arapça ifadeyle Magreb'in kalbindeki ülke, 45 milyona (tahmini) yaklaşan nüfusu ile Kuzey Afrika ülkelerinin en büyüğüdür. Cezayir'in geçmişi, Emevilerle, Memlûklerle ve son 500 yıllık tarihi de Türklerle iç içedir. 1530'larda Türk denizcilerin tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanan, merkezden yani İstanbul'dan gönderilen Türk asıllı *Dayılarca*⁴ yönetilen Cezayir eyaleti, Fransız sömürge yönetimince bir tertip sonucu Osmanlı topraklarından kopartıldığında, takvimler 1830 yılını gösteriyordu (Gökalp & Georgeon, 2007:164-165).

Arap Milliyetçiliği, 1. Dünya Savaşı sonrası özellikle Türk ve Sovyet Devrimlerinin ardından Fas, Suriye ve Mısır'ın yanı sıra Kuzey Afrika'da da yükselişe geçti. Fransız / Batı kaynakları bu yükselişin kökeninde hep Fransız solunun etkilerini aradılar. Fransız solunun payı olmakla birlikte, Cezayir'de uluslaşma mücadelesinin esas esin kaynağının Türk Devrimi olduğunu, yüzeysel bir araştırma bile ortaya koyuyor.

1. Dünya Savaşı'nda sömürgeci güçler, arasında Filistin'in de bulunduğu Arap Yakınoğusunu (Maşrik) elinde tutan *Hasta*

Cezayir’de uluslaşma mücadelesinin esas esin kaynağının Türk Devrimi olduğunu, y zeyssel bir araştırma bile ortaya koyuyor (United World, 2022).

Adama yani Osmanlı Devleti’ne karşı harekete geçtiler. Ardından Türk milli mücadelesi başladı. Telemse’nde o sırada her köşede Türkiye’nin tartışıldığını belirten Mesali El Hac, Anadolu’dan gelen zafer haberlerini aldığında yaşadığı mutluluğu şu sözlerle anlatır:

“Mustafa Kemal Paşa’nın askeri başarıları İşlam dünyasında büyük yankı yarattı, halkı çok yüreklendirdi. Gazetelerde gördüğümüz Türk askerlerinin ve Mustafa Kemal’in fotoğraflarına hayranlık duyuyor, bu resimleri özenle keserek üzerimizde sihirli bir tılsım gibi taşıyorduk” (Gökalp & Georgeon, 2007:178).

1920-30’lu yıllar mücadele ve arayış yıllarıdır. Cezayir ile Fransa arasında mekik dokuyan, yerin altında-üstünde mücadeleye atılan Mesali Hac defalarca hapse girer, çıkar.

Fransada Cezayirli işçiler ve aydınlar arasında propaganda yapmak üzere 1926’da kurduğu Kuzey Afrika Yıldızı  rg t nde halkın gördüğü keyfi muamelelere isyan eder, bağımsızlık düşüncesini ortaya atar.

1927’de arkadaşları ile birlikte -ana hatlarıyla-aşağıdaki programı geliştirir:

-   Kuzey Afrika ülkesinin bağımsızlığı
- Magreb’in birliği
- Fellahlara (Arap yoksul köylüleri) toprak dağıtımı
- Genel oya dayanan bir milli meclisin oluşturulması
- Bankacılıkta, madencilikte, demiryollarında, limanlarda ve Fransa’nın elinde tuttuğu kamu hizmetlerinde önceliğin Cezayir devletine verilmesi.

Kuzey Afrika Yıldızı ayaklanma çağrısında bulunduğu için 1929'da kapatılır.

Cezayir Halk Partisi: Mesali El Hac Kuzey Afrika Yıldızı'nın devamı olarak Cezayir Halk Partisi'ni 1937'de kurar. Dönem Fransa'da ılımlı Halk Cephesi'nin iktidarındır. Halk Cephesi sömürgecilik karşıtı hareketlere daha yumuşak yaklaşır. Mesali, kurduğu Halk Partisi'nin başkanı seçilir. Cezayir bayrağı ilk kez Cezayir sokaklarında dalgalandırılır. Öte yandan fikri tartışmalar, arayışlar devam eder. Mesali El Hac Arap milliyetçisi Şekip Arslan'ın etkisi altına girer.

Ülkesinde bağımsızlık bayrağını ilk yükselten Mesali Hac'ın anılarından Türk Devrimi'nin özellikle Cezayir ile Tunus'ta derin izler bıraktığı görülüyor.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Fransa Almanya'nın önünde yenilgiye uğrayıp ülke Vichy Rejiminin yönetimine girince Fransa'da *vatan savunması* tartışmaları yoğunlaşır. Bu tartışmalarda Mesali El Hac ısrarla, Cezayirinin vatanının Cezayir olduğunu, dikkati o noktada toplamak gerektiğini savunur. 1941'de angaryaya mahkûm edilen Mesali El Hac'ın özgürlüğünü isteyen göstericiler, 1945'te tarihe Setif Hareketi olarak geçen ve Fransızlar tarafından kanla bastırılan direnişi gerçekleştirirler.

Ulusal Kurtuluş Cephesi: 2. Dünya Savaşı'nın ardından sömürgeciliğin tasfiye süreci içine girmesi Cezayir'de de büyük bir dinamizm yaratır. Mesali El Hac 1954'te sol eğilimli Cezayir Ulusal Hareketi'ni kurar. Birlik tartışmaları yoğunlaşır.

Mesali'nin önderlik ettiği halkçı eğilim, Ferhat Abbas'ın başını çektiği milliyetçi eğilim ve Şeyh Abdülhamid Bin Badis'in İslamcı eğilimi Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin çatısı altında birleşir. Mücadelede inisiyatif Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin eline geçer.

Ulusal Kurtuluş Cephesi kanlı çatışmalardan sonra Bağımsızlık Hareketi'ni zafere ulaştırır. Yenilgiye uğrayan Fransa'nın ülkeden sökölüp atılmasından sonra Cezayir Cumhuriyeti ilan edilir. Ülkesinde bağımsızlık bayrağını ilk yükselten Mesali Hac'ın anılarından Türk Devrimi'nin özellikle Cezayir ile Tunus'ta derin izler bıraktığı görülüyor (Gökalp & Georgeon, 2007).

Libya

Osmanlı toprağı Libya, 1912'de yayılmaya çalışan İtalyanların saldırısına uğrar. Balkan Savaşı ile uğraşan Türkler, Libya'yı koruyamaz. Libya İtalyan işgaline girer. Ancak Libya halkı bu işgali kabul etmez. Libya hükümdarı Şeyh Sunusi, Osmanlı devletine sığınır, Türk milli mücadelesine gönüllü katılır (Erdaş, 2023).

Öte yandan, Ömer Muhtar adındaki vatansever 1922'de İtalya'da iktidara gelen Faşistlerin Libya'yı sömürgeleştirme politikasına karşı 1923'te Berkada yeni bir direniş hareketi başlattı. Cebelü'l-Ahdar'da yaşayan aşiretlerden topladığı gerilla güçleriyle başarılı baskınlar gerçekleştirerek İtalyan kuvvetlerine ağır kayıplar verdirdi. Mısır ve Suriye'den gelen yardımların kesilmesine karşın köylülerin yardımıyla direnişini 1931'e değin sürdürdü. 11 Eylül 1931'de bir çarpışmada yaralanarak İtalyanlara esir düştü. İtalyan general Graziani'nin başkanlığındaki bir savaş mahkemesince ölüme mahkûm edildi, Saluk'ta asıldı (Kavas, 2007).

Nerimanov: 'Paşam, gardaş gardaşa borç vermez, el tutar.'
Bakü Doğu Halkları Kongresi. Kürsüde (soldan ikinci) N. Nerimanov, G. Zinoviev, K. Radek.
Bakü, Eylül 1920 (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi, 1920).

Türk Zaferinin Mazlumlar Dünyasındaki Yankıları

Türk Devrimi, Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan bir ülkenin galiplerin dayattığı anlaşmayı yırtıp attığı ilk örnektir. Bu açıdan, uluslararası alanda sarsıntı yarattı. Ancak Türk Devrimi'nin uluslararası alandaki büyük sonucu, mazumlara esin kaynağı oluşudur. Mazlumlar dünyasının tepkileri Büyük Zafer ve Cumhuriyet'in ilanının ardından yükseldi.

İstiklal Savaşı'nda dönüm noktası Büyük Taarruz oldu. Nehru, Sakarya Savaşı sonrası duygularını şöyle anlatıyor:

"Mustafa Kemal'in Yunanlılara karşı kazandığı büyük mücadeleyi, yaklaşık on bir yıl önce, duyduğumuz zaman ne kadar çok sevindiğimizi çok iyi hatırlıyorum. Ağustos 1922'de Afyonkarahisar'da

kazandığı ve ardından Yunan ordusunu İzmir'de denize döktüğü savaşı kastediyorum. Birçoğumuz Lucknow Bölge hapisanesindeydik ve Türklerin zaferi için hapisane barakamızı sağdan soldan bulabildiğimiz şeylerle süslemiş, dahası o akşamı, cılız biçimde bile olsa, ışıklandırmaya çalışmıştık" (Nehru, 2016:51-52).

Azeriler bayram ediyor: Anadolu'dan gelen zafer haberleri Türk Dünyası'nda bayram sevinci yarattı. Fransa'daki Azerbaycan Türkleri 8 Eylül 1922'de, Ankara'nın temsilcisi Ahmet Ferit (Tek) Bey'e şu imzalı mektubu gönderdiler:

"Türk ordusunun kazandığı savaşlar her bir Müslüman Türün göğsünü samimi olarak sevinçle kabartıyor.... Bugünkü darbe yalnız Yunanlılar üzerine değil, onları teşvik eden devlet-i muazzama ya da indirildi" (Şimşir, 2009:216).

Nerimanov'un desteği: Milli Mücadelenin en zor günlerinde Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Azerbaycanı Hükümeti'nden borç istemesi için Kazım Karabekir Paşa'yı görevlendirir. Azerbaycanlı yazar Şamil Qurbanov, dönemin Sovyet Azerbaycan Hükümetinin başındaki Neriman Nerimanov'un konu hakkındaki duygularını şöyle anlatıyor:

"...Türkiye'nin sefiri Memduh Şevket Bey, 1921-ci il Mart'ın 17. de Mustafa Kemal Paşa'nın mektubunu Nerimanov'a çatdırdı: Türkiye Hükümeti, Nerimanov'dan borç pul (para) isteyirdi. Nerimanov derhal bir milyon rubl deyerinde kıvı para gönderdi. Özü de yazdırdı: 'Paşam, gardaş gardaşa borç vermez, el tutar.' Eşk olsun bele dostluğa ve gardaşığa!.." (Qurbanov, 2003:160).

Fas: Rif Dağlarında İspanyollara karşı savaşıan mücahitler adına Bin Hamoun İzmir'in kurtuluş gününde Ankara'nın Paris temsilciliğine şu telgrafi yollar: "RIF militanları adına Türk Ordularının zaferinden dolayı sizi kutlarız" (Şimşir, 2009:219).

Tunus: Başta öncü Düstur Partisi, Asr el Cedid gazetesi ve Tunus'un Büyük Medrese öğrencileri olmak üzere çeşitli kuruluşlardan ve kişilerden çok sayıda mesaj Türkiye'nin Paris temsilciliğine ulaştı: Tunus'lu vatansever Hammudra ez Haması'nın telgrafi şöyle idi: "Türk ordusunun kazandığı büyük zafer ve İzmir'in Anavatana kavuşması dolayısıyla içten tebriklerimizi hükümetinize, islâmın büyük şahsiyeti M. Kemal'e ve dindaşlarımıza iletmenizi rica ederim" (Şimşir, 2009:220).

Cezayir: Cezayir'den Emir Haled 11 Eylül 1922 günü çektiği telgrafta "Cezayir Müslümanları Anadolu'yu Yunan boyunduruğundan kurtaran Kemalist ordunun parlak zaferinden mutlu ve sevinçlidirler. Ellerini açarak yüreklerinin derinliğinden Tanrı'ya yakarılır...Muzaffer Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya coşkun ve saygılı tebriklerini iletirler" (Şimşir, 2009:220).

Kenya: Nairobi Müslümanlar Birliğinden İstanbul'daki Yüksek Komiserliğe 8 Eylül 1922 günü yollanan telgrafta "Türk Zaferi kutlanıyor, Mustafa Kemal'in kahraman ordusunun daha nice zaferler kazanması için yürekten dua edildiği" bildiriliyordu (Şimşir, 2009:222).

Hırvatistan-Bosna: Yugoslav basını M. Kemal'i emperyalizme karşı zafer kazanmış bir lider olarak kutlar. Hırvatiska Sloga şunları yazar:

"Biz Kemal'in zaferini büyük bir coşkuyla alkışlıyoruz.... Yunan yenilgisi bir kez daha şunu kanıtıyor: ulusların bağımsızlığı ve özgürlüğü ilkesine karşı suç işleyenler cezasız kalmayacaktır" (Şimşir, 2009:223).

Saraybosna'da yayımlanan İrşad gazetesi "Son bir yüzyıldır İngiltere, Türkiye' nin mezarın kazdı. Şimdi kazdığı mezara kendisi düşüyor" diyordu (Şimşir, 2009:224).

Cumhuriyet'in ilanı

Milli Mücadelenin Zaferi'nin özellikle mazlumlarca büyük sevinçle karşılanmasını, büyük devletlerin zulmünden çok çeken halklarca doğal karşılamak gerekir. Belki de bir o kadar önemli olanı, Türkiye'nin padişahlığı yıkarak bir cumhuriyetin inşasına geçmiş oluşudur. Cumhuriyet'in ilanı üzerine Hindistan Hilafet Merkez Komitesi, Gazi Mustafa Kemal'e gönderdiği 13 Kasım 1923 tarihli mesajda şunları belirtti:

"Cumhuriyet'in teşkilini terakkiyat-ı islamiye'ye büyük bir hatve ve itibar sayarız... Hintli Müslümanlar Türkiye Cumhuriyetini... Terakkiyat-ı İslâmın ümidi olarak tanırlar" (Şimşir, 2009:228).

Cumhuriyet'in ilanı sadece mazlumlar dünyasında değil, bölgeye getirdiği barış ve huzur ortamı ile Batılı ülkelerce de memnuniyetle karşılandı.

Mustafa Kemal Atatürk, yaraları sarmada tereddüt etmedi. Lozan Barışından sonra Yunanistan'a el

uzattı. Bunun sonucunda Yunan Başbakanı Venizelos Atatürk'ü Nobel Barış Ödününe aday gösterdi.

1937'de Atatürk'ü çabalarıyla Türkiye-İran-İrak-Afganistan arasında imzalanan Sadabat Paktı, İngiliz-Fransız emperyalistlerinin kan gölüne çevirdiği bir coğrafyaya barış getirdi, Batı Asya, yaklaşan dünya savaşının arifesinde bir barış gölüne döndü. 🌸

Notlar

¹ Selahattin Eyyubi, Haçlıları Kudüs'te durduran islam ordularının büyük komutanı

² Hindistan Milli Kongre Partisi 1885; Türkiye İttihat ve Terakki, 1889

³ Zindabat: Yaşa

⁴ Dayı: Cezayir'i yöneten Osmanlı valisine Dayı adı verilir

Kaynakça

- Abrahamian, E. (2009). *Modern İran Tarihi*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Afyon Kocatepe Üniversitesi. Atatürk'ün Afyonkarahisar Ziyaretleri (1922-1934). (2023, 8 Ağustos). Erişim adresi: <https://aku.edu.tr/ata-turkun-afyonkarahisar-ziyaretleri-1922-1934/>
- Alan, E. (2020). Çin Devrimi'nin kıvılcımı Gao Junyu'nün Türk Devrimi'ne bakışı. *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 1(3).
- Atatürk, M. K. (2002a). *Atatürk'ün Bütün Eserleri*. (Cilt 3). Kaynak Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2002b). *Atatürk'ün Bütün Eserleri*. (Cilt 5). Kaynak Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2002c). *Atatürk'ün Bütün Eserleri*. (Cilt 8). Kaynak Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2002d). *Atatürk'ün Bütün Eserleri*. (Cilt 9). Kaynak Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2002e). *Atatürk'ün Bütün Eserleri*. (Cilt 12). Kaynak Yayınları.
- Atatürk, M.K. (2002f). *Atatürk'ün Bütün Eserleri*. (Cilt 26) Kaynak Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2018). *Atatürk'ün Kaleminden 8: Suriye ve Irak*. Kaynak Yayınları.
- Atay, F. R. (1969). *Çankaya*. İstanbul, Türkiye: Doğan Kardeş Matb.
- Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi. (2023, 8 Ağustos). Erişim adresi: https://files.preslib.az/projects/azdiplomacy/a2_2.pdf
- Bengalee Gazetesi. (1927, 27 Şubat).
- Cumhuriyet Gazetesi. 27 Ekim 1933 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi Sayfa 1. (2023, 8 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1933-10-27/1>
- Cumhuriyet Gazetesi. 27 Haziran 1934 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi Sayfa 1. (2023, 8 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1934-06-27/1>
- Demircan, N. (2021/2022). İki cumhuriyet arasında etkileşim: Türkiye Cumhuriyeti ile Çin Cumhuriyeti ilişkileri (1923-1949). *BRIQ Kuşak ve Yol Girişimi Dergisi*, 3(1), 26-39.

- Erdaş, S. (2023). Şeyh Ahmed Eş-Şerif Es-Senüsi (1873-1933). Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Atatürk Ansiklopedisi. (2023, 8 Ağustos). Erişim Adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/seyh-ahmed-es-serif-es-senusi-1873-1933/>
- Gandhi Museum. (2023, 8 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.gandhi-museum.in/photographs/photogallery.php?album=1.Indian+Freedom+Movement&p=2>
- Gökalp, İ. & Georgeon, F. (2007). *Kemalizm ve İslam Dünyası*. Kaynak Yayınları.
- Hülagü, M. (1999). Milli Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Müna-sebetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15(45).
- Qurbanov, Ş. (2003). *Neriman Nerimanov Ömrünün Son İlleri*. Azerbaycan Neşriyatı.
- İkbal, M. (1956). *Şarktan Haber* (A.N. Tarlan, Çev.). Ankara: Yayınevi.
- Karabekir, K. (2000). *İstiklal Harbimiz* (Cilt 1). Emre yayınları.
- Kavas, A. (2007). Ömer el-Muhtar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (2023, 8 Ağustos). Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/omer-el-muhtar>
- Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri*. (1931-1941). 3. Basım. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Koloğlu, O. (1994). *Gazi'nin Çağında İslam Dünyası*. Boyut Kitapları.
- Koloğlu, O. (2007). Kurtuluş Savaşında Hint Desteği. *ICANAS Kongresi 2007*.
- Zedung, M. (1976). *Yeni Demokrasi Üzerine*. İstanbul, Türkiye: Eylem Yayınları.
- Metta, V. B. (1921, Aralık). *New York Times Current History*.
- Nehru, P. C. (2016). *Dünya Tarihi-Kesitler*. (Çev. C. Akalın). İstanbul, Türkiye: Kaynak Yayınları.
- Nehru, J. (2015). *Türkiye ve Batı Asya Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Oran, B. (Ed.). (2022). *Türk Dış Politikası* (Cilt 1). İletişim Yayınları.
- Perinçek, D. (2015). *Kemalist Devrim-8: Birinci Dünya Savaşı ve Türk Devrimi*. Kaynak Yayınları.
- Perinçek, M. (2016). *Türk-Rus Diplomasininin Gizli Sayfaları*. Kaynak yayınları.
- Sarkar, S. (2007). *Modern India*. Macmillan Press.
- Şimşir, B. (2009). *Doğu'nun Kahramanı Atatürk*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B. (1999). *Dış Basında Laik Türkiye'nin Doğuşu*. Bilgi Yayınevi.
- Tibi, B. (1998). *Arap Milliyetçiliği*. Yöneliş Yayınları.
- TRT. Tarixda bugun 08.02.2020. (2023, 8 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.trt.net.tr/uzbek/tarixda-bugun/2020/02/08/tarixda-bugun-08-02-2020-1355434>
- Türk Tarih Kurumu Yayınları. (2023, 8 Ağustos). Erişim Adresi: <https://ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/6-Sevr.pdf>
- United World. On the sixtieth anniversary of Algerian Independence. (2023, 8 Ağustos). Erişim adresi: <https://unitedworldint.com/25775-on-the-sixtieth-anniversary-of-algerian-independence/>
- Yılmaz, H. (2008). *Kurtuluş Savaşımız ve Asya Afrika'nın Uyanışı*. Kaynak Yayınları.
- Xinhua. Down the memory lane: Bandung Conference. (2023, 8 Ağustos). Erişim adresi: https://www.chinadaily.com.cn/world/2015xivisitpse/2015-04/22/content_20507424_7.htm
- Atif düzenlemesi ve kaynakça: EGK 08.08.2023